

Кримчанін Б. А.,
здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня
*Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету*
ORCID: 0009-0003-4339-6658

Любавіна В. П.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та процесу
*Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету*
ORCID: 0000-0003-4715-1749

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

CRIMINAL OFFENSES AGAINST THE FOUNDATIONS OF NATIONAL SECURITY OF UKRAINE: CONCEPT AND CLASSIFICATION

У статті досліджуються кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України, їх поняття, класифікація та проблеми правового регулювання. Автори акцентують увагу на тому, що національна безпека є комплексною категорією, яка включає політичні, воєнні, економічні, інформаційні та інші складові, і що кримінальна відповідальність у цій сфері спрямована на захист ключових національних інтересів та забезпечення стабільності конституційного ладу. Відповідно, кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки характеризуються підвищеним рівнем суспільної небезпеки, а законодавець передбачає за їх вчинення суворі заходи кримінальної відповідальності.

У роботі аналізуються положення розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України, зокрема статті 109, 110, 111, 111-1, 111-2, 113, які встановлюють кримінальну відповідальність за дії, спрямовані на насильницьку зміну або повалення конституційного ладу, посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, державну зраду, колабораційну діяльність, пособництво державі-агресору та диверсію. Розміщення цих норм на початку Особливої частини ККУ підкреслює їх пріоритетне значення та визначальний рівень суспільної небезпеки.

Автори досліджують класифікацію кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки, яка базується на комплексному підході та включає такі критерії, як об'єкт посягання, спрямованість умислу, спосіб вчинення та характер наслідків. Відповідно до цього, виокремлюються правопорушення, спрямовані на політичну основу державності, територіальну цілісність, суверенітет та інші життєво важливі інтереси держави, а також діяння диверсійного характеру. Такий підхід дозволяє систематизувати відповідні кримінально-правові норми, виявити їх спільні та відмінні ознаки, а також підвищити ефективність правозастосування.

Водночас дослідження виявило низку проблем, що ускладнюють класифікацію та застосування норм у цій сфері. До них належать нечіткі межі між окремими складами (наприклад, державна зрада та колабораційна діяльність), конкуренція норм, динамічність законодавства та ризики кваліфікаційних помилок. Автори підкреслюють необхідність подальшого удосконалення законодавчого регулювання та формування єдиної науково обґрунтованої концепції кримінально-правового захисту основ національної безпеки України.

Стаття має практичне та наукове значення, оскільки її результати можуть бути використані для вдосконалення правозастосовної практики, підвищення ефективності кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні посягання на державну безпеку та формування цілісного підходу до систематизації кримінально-правових норм у сфері національної безпеки.

Ключові слова: кримінальні правопорушення, національна безпека України, державна зрада, класифікація кримінальних діянь, Кримінальний кодекс України, охорона державних інтересів.

The article examines criminal offenses against the foundations of Ukraine's national security, their concept, classification, and issues of legal regulation. The authors emphasize that national security is a complex category encompassing political, military, economic, informational, and other components, and that criminal liability in this sphere is aimed at protecting key national interests and ensuring the stability of the constitutional order. Accordingly, criminal offenses against the foundations of national security

are characterized by an elevated level of social danger, and the legislator provides for severe measures of criminal liability for their commission.

The study analyzes the provisions of Chapter I of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, particularly Articles 109, 110, 111, 111-1, 111-2, and 113, which establish criminal liability for actions aimed at violent changes or overthrow of the constitutional order, encroachment on the territorial integrity and inviolability of Ukraine, treason, collaborationist activities, aiding a state-aggressor, and acts of sabotage. The placement of these norms at the beginning of the Special Part of the Criminal Code underscores their priority significance and the exceptional level of social danger.

The authors investigate the classification of criminal offenses against the foundations of national security, based on a comprehensive approach that includes criteria such as the object of encroachment, the direction of intent, the method of commission, and the nature of consequences. Accordingly, offenses targeting the political foundation of statehood, territorial integrity, sovereignty, and other vital state interests, as well as acts of a sabotage nature, are distinguished. This approach allows for the systematization of relevant criminal law norms, identification of their common and distinguishing features, and enhancement of law enforcement effectiveness.

At the same time, the study identifies a number of problems complicating the classification and application of norms in this area. These include blurred boundaries between specific offenses (for example, treason and collaborationist activity), norm competition, legislative dynamism, and the risk of qualification errors. The authors emphasize the need for further improvement of legal regulation and the development of a unified, scientifically grounded concept of criminal law protection of the foundations of national security of Ukraine.

The article has both practical and scientific significance, as its findings can be used to improve law enforcement practice, enhance the effectiveness of criminal liability for socially dangerous encroachments on state security, and develop a comprehensive approach to the systematization of criminal law norms in the field of national security.

Key words: *criminal offenses, national security of Ukraine, treason, classification of criminal acts, Criminal Code of Ukraine, protection of state interests.*

Постановка проблеми. Сучасний стан національної безпеки України перебуває під впливом складних внутрішніх та зовнішніх загроз, серед яких військова агресія, інформаційний тиск, політична нестабільність та економічна невизначеність. У таких умовах кримінально-правова охорона основ національної безпеки набуває особливої важливості, оскільки спрямована на захист ключових інтересів держави та попередження суспільно небезпечних посягань. Разом із тим, законодавче та наукове визначення категорії кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки залишається недостатньо розробленим, що ускладнює їх правильну класифікацію, систематизацію та правозастосування.

Актуальність дослідження обумовлена кількома факторами. По-перше, розширення складів кримінальних правопорушень у розділі I Особливої частини Кримінального кодексу України, зокрема статей 111-1 та 111-2, свідчить про необхідність адаптації кримінально-правових норм до нових безпекових викликів. По-друге, відсутність єдиної класифікаційної моделі ускладнює диференціацію діянь, що посягають на політичну основу державності, територіальну цілісність, суверенітет, а також інформаційну та оборонну безпеку. По-третє, практика правозастосування демонструє високий рівень кваліфікаційних помилок та неоднакове тлумачення норм, що створює загрозу єдності правового регулювання та ефективності кримінальної відповідальності.

Таким чином, існує нагальна потреба в науковому обґрунтуванні поняття кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки,

їх класифікації, а також у систематизації відповідних норм Кримінального кодексу України. Це дозволить не лише удосконалити правозастосовну практику, але й зміцнити превентивний потенціал кримінально-правової охорони, що має ключове значення для захисту державності та забезпечення стабільності конституційного ладу України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми кримінально-правового регулювання забезпечення національної безпеки України досліджувалися такими вітчизняними вченими, як Антипов В. І., Бодунова О. М., Лопашук Д. І., Лугіна Н. А., Любавіна В. П., Максименцев М. Г., Мілевський О. П., Омельчук Л. В., Павлюх О. А., Сперкач Н. А., Топчій В. В. Тертишник В. М. та інші.

Метою статті є комплексне дослідження кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, зокрема визначення їх поняття, систематизація та класифікація, аналіз проблем класифікації та оцінка ефективності кримінально-правових механізмів захисту ключових державних інтересів. Дослідження спрямоване на виявлення особливостей об'єкта та суб'єкта цих правопорушень, аналіз сучасного законодавчого регулювання, а також на розробку науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення класифікаційного підходу і практики правозастосування у сфері охорони національної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» національна безпека України – захищеність державного суверенітету,

територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. [3] У широкому розумінні національна безпека являє собою сукупність політичних, економічних, військово-оборонних, соціальних, юридичних та інших заходів, спрямованих на захист життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх та зовнішніх загроз. Згідно з ч. 1 ст. 17 Конституції України захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. [1]

Розвиток конституційних положень у сфері охорони та захисту національної безпеки знаходить своє відображення у Кримінальному кодексі України (далі – ККУ), який встановлює кримінальну відповідальність за найбільш суспільно небезпечні посягання на основи державної безпеки України. Зокрема, розділ I Особливої частини ККУ передбачає відповідальність за такі кримінальні правопорушення, як дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу (ст. 109), посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110), державна зрада (ст. 111), колабораційна діяльність (ст. 111-1), пособництво державі-агресору (ст. 111-2), диверсія (ст. 113) та інші. Вказані норми утворюють самостійну групу кримінально караних діянь, об'єднаних спільним родовим об'єктом – суспільними відносинами у сфері забезпечення національної безпеки.

Зазначена група кримінальних правопорушень характеризується внутрішньою єдністю, що проявляється не лише у спільності родового об'єкта, а й у спрямованості протиправних діянь проти ключових засад функціонування держави. Водночас кожен із передбачених складів має власні особливості, які визначаються безпосереднім об'єктом посягання, способом вчинення діяння та характером можливих наслідків. Так, якщо діяння, передбачені ст. ст. 109 та 110 ККУ України, безпосередньо спрямовані на підлив політичної та територіальної основ державності, то кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 111, 111-1 та 111-2 ККУ, пов'язані із завданням шкоди національним інтересам шляхом взаємодії з іноземним суб'єктом або державою-агресором. [2]

Водночас принципове значення має саме їх системне розміщення у розділі I Особливої частини ККУ, що не є випадковим з огляду на законодавчу техніку. Така структурна побудова відображає ієрархію кримінально-правової охорони суспільних відносин, у межах якої пріоритет надається захисту основ державної безпеки як передумови існування всіх інших соціальних інститутів. Фактично законодавець, розміщуючи відповідні склади кримінальних правопорушень

на початку Особливої частини, підкреслює їх визначальне значення та підвищений рівень суспільної небезпеки.

Крім того, важливою ознакою таких кримінальних правопорушень є також специфіка їх суб'єктивної сторони. У більшості випадків вони вчиняються з прямим умислом, що передбачає усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру своїх дій та бажання чи свідоме допущення настання шкідливих наслідків для держави. Наявність такої ознаки підкреслює їх підвищений рівень небезпеки та обґрунтовує необхідність суворого кримінально-правового реагування.

До того ж, особливу увагу слід звернути на те, що законодавець у процесі розвитку кримінального законодавства розширює перелік кримінально караних діянь у цій сфері, адаптуючи його до сучасних викликів. Це свідчить про динамічний характер правового регулювання та прагнення забезпечити ефективний захист національної безпеки в умовах трансформації форм і методів протиправної діяльності.

Класифікація кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України має важливе теоретичне та практичне значення, оскільки дозволяє впорядкувати відповідні кримінально-правові норми, виявити їх спільні та відмінні ознаки, а також забезпечити правильну кваліфікацію суспільно небезпечних діянь. Вона базується на використанні різних критеріїв, серед яких провідне місце посідає безпосередній об'єкт кримінально-правової охорони.

Залежно від спрямованості посягання на конкретні складові національної безпеки доцільно виокремити кримінальні правопорушення, що посягають на політичну основу державності. До цієї групи належать діяння, передбачені ст. 109 ККУ, які спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади. Їх небезпека полягає у створенні загрози функціонуванню органів державної влади та підриві демократичних засад державного устрою. [2]

Окрему групу становлять кримінальні правопорушення, що посягають на територіальну цілісність і недоторканність України. Йдеться, зокрема, про діяння, передбачені ст. 110 ККУ, які пов'язані з порушенням встановлених меж території держави або створенням умов для її зміни [2]. У сучасних умовах ця категорія набуває особливої актуальності у зв'язку із зовнішніми загрозами та збройною агресією.

Наступну групу формують кримінальні правопорушення, пов'язані із завданням шкоди суверенітету та іншим життєво важливим інтересам держави шляхом взаємодії з іноземними суб'єктами. До них належать державна зрада (ст. 111), колабораційна діяльність (ст. 111-1) та пособництво державі-агресору (ст. 111-2) ККУ.

Специфікою цих правопорушень є наявність елемента зовнішнього впливу або співпраці з іноземною стороною, що суттєво підвищує рівень їх суспільної небезпеки.

Окремо доцільно виділити кримінальні правопорушення диверсійного характеру, передбачені ст. 113 ККУ. Їх особливість полягає у спрямованості на ослаблення держави шляхом вчинення дій щодо об'єктів, які мають важливе оборонне чи економічне значення. Такі діяння можуть мати значні негативні наслідки для функціонування державної інфраструктури та безпеки в цілому. [2]

Поряд із цим, класифікація кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки може здійснюватися і за іншими критеріями, зокрема за формою вини, способом вчинення або характером наслідків. Наприклад, більшість із них характеризується умисною формою вини, що обумовлює підвищений рівень їх суспільної небезпеки. Водночас окремі склади можуть відрізнятися за конструкцією об'єктивної сторони, що також має значення для їх розмежування.

Разом із тим, здійснення класифікації кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України супроводжується низкою теоретичних і практичних проблем, зумовлених як особливостями законодавчого регулювання, так і складністю самої категорії. Однією з ключових є проблема нечіткості меж між окремими складами кримінальних правопорушень, передбачених ККУ. Зокрема, у правозастосовній практиці виникають труднощі у відмежуванні державної зради (ст. 111) від колабораційної діяльності (ст. 111-1) та пособництва державі-агресору (ст. 111-2), оскільки зазначені діяння можуть мати подібні об'єктивні прояви, пов'язані зі співпрацею з іноземною стороною.

Додаткові складнощі виникають у зв'язку з динамічним оновленням кримінального законодавства у сфері національної безпеки. Запровадження нових складів кримінальних правопорушень, зокрема ст. ст. 111-1 та 111-2 ККУ, хоча й обумовлене сучасними безпековими викликами, водночас призводить до певної фрагментації правового регулювання та ускладнює побудову цілісної класифікаційної моделі. [2] У таких умовах відсутність усталених наукових підходів до систематизації відповідних норм створює передумови для різного їх тлумачення.

Окремої уваги потребує проблема визначення критерію класифікації. Так, використання лише родового об'єкта, закріпленого у розділі I Особливої частини ККУ, не завжди дозволяє повною мірою розкрити специфіку окремих кримінальних правопорушень. Водночас звернення до положень ЗУ «Про національну безпеку України», який визначає багатокомпонентну структуру національної безпеки, свідчить про доцільність застосування комплексного підходу,

що враховує політичні, воєнні, інформаційні та інші складові.

Додатково слід відзначити проблему кваліфікаційних помилок, що виникає через неоднозначне тлумачення складів кримінальних правопорушень у судовій практиці. Нечіткість формулювань окремих статей або багатofакторний характер посягання на національну безпеку можуть призводити до неправомірного перекваліфікування діянь, що, у свою чергу, підтримує ефективність кримінально-правової охорони та спричиняє правову невпевненість серед суб'єктів правовідносин.

Крім того, наявні проблеми класифікації кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України – нечіткі межі складів, конкуренція норм, динамічність законодавства та кваліфікаційні помилки – зумовлюють необхідність подальшого вдосконалення як законодавчого регулювання, так і наукових підходів до систематизації цих діянь. Це сприятиме підвищенню ефективності правозастосування та забезпеченню цілісності кримінально-правової охорони національної безпеки.

Висновки. Проведений аналіз кримінально-правових засобів охорони основ національної безпеки України дозволяє дійти кількох важливих висновків. По-перше, розвиток конституційних положень у цій сфері відображено у ККУ, зокрема у розділі I Особливої частини, де закріплено кримінальну відповідальність за найбільш суспільно небезпечні посягання на державну безпеку. Розміщення зазначених складів на початку Особливої частини ККУ є свідомим законодавчим рішенням, яке підкреслює пріоритет захисту державності та підвищений рівень суспільної небезпеки таких діянь.

По-друге, кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки мають комплексний характер, оскільки їх об'єктом є не окремі суспільні відносини, а цілісна система державних інститутів і ключових інтересів держави. Це підтверджується різноманітністю складів, передбачених ст. ст. 109, 110, 111, 111-1, 111-2, 113 ККУ України, які охоплюють політичну, територіальну, інформаційну та оборонну складові національної безпеки. Суб'єктивна сторона таких правопорушень, як правило, характеризується прямим умислом, що підкреслює високий рівень їх суспільної небезпеки та необхідність суворого кримінально-правового реагування.

По-третє, проведений аналіз показав, що класифікація кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки є багатofакторною та потребує комплексного підходу. Основними критеріями класифікації є об'єкт посягання, спрямованість умислу, спосіб вчинення та характер наслідків. Такий підхід дозволяє виділити групи діянь, що посягають на політичну основу державності, територіальну

цілісність, суверенітет та інші критично важливі державні інтереси, а також діяння диверсійного характеру.

Разом із тим, у процесі класифікації виникають певні проблеми, які потребують уваги законодавця та науковців. До них належать нечіткі межі між окремими складами кримінальних правопорушень (наприклад, державна зрада та колабораційна діяльність), конкуренція норм, динамічність законодавства та кваліфікаційні помилки у практиці застосування. Ці проблеми створюють ризики правової невизначеності та підкреслюють необхідність подальшого удосконалення як законодавства, так і методології наукового аналізу кримінально-правової охорони національної безпеки.

Важливо також зазначити, що кримінальна відповідальність у цій сфері має не лише каральний, а й превентивний характер. Вона спрямована на недопущення формування загроз

державності, ослаблення обороноздатності, підриву конституційного ладу та створення умов для зовнішнього впливу. У цьому сенсі КК України виконує роль правового бар'єра, який стримує потенційно небезпечні діяння та забезпечує стабільність державних інститутів.

Отже, кримінально-правова охорона основ національної безпеки України є складною, багаторівневою системою, що потребує постійного розвитку та адаптації до сучасних викликів. Подальші наукові дослідження у цій сфері повинні зосереджуватися на вдосконаленні класифікаційних підходів, уточненні меж окремих складів, а також на розробці єдиної концепції кримінально-правового захисту, яка враховуватиме як законодавчі, так і доктринальні аспекти. Такий комплексний підхід сприятиме підвищенню ефективності правозастосування та забезпеченню надійного захисту національної безпеки України у сучасних умовах.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 17 лип. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII : станом на 24 січ. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

Дата першого надходження статті до видання: 13.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.05.2026